

etnični prostor ne sovpadajo nujno v svojih mejah oziroma niso istoznačni. Zato pa se je pojavilo novo vprašanje – kateri so konstitutivni elementi etnosa, oziroma katerim prvnam lahko pripišemo »etnično pripadnost« (ali so to jezikovne posebnosti ali antropološke značilnosti ali politična enotnost ali religiozna skupnost ali materialna kultura itd.). V arheološki vedi se to vprašanje zastavlja kot možnost ali nemožnost opredeljevanja materialnih ostalin z atributi etničnega, socialnega, političnega, religioznega itd. in kaj pomeni arheološka kultura glede na etnos. Iskanje odgovora vidi pisec v analiziranju strukture kontekstov, zajemajoč podatke iz vseh virov (ne samo arheoloških) in ob pomoči računalniške obdelave ter upa, da »proučevanje vzrokov nastanka struktur kontekstov torej morda lahko pokaže sledi etnosa.«

In sedaj k arheološkim metodam proučevanja etnogeneze Slovanov. V tem razdelku so označena iskanja poti od arheoloških virov do razlage izvora in razvoja Slovanov. Z glavnimi tezami so predstavljene retrospektivna, progresivna, strukturna in diskontinuitetna metoda. Zavedajoč se, da arheologija raziskuje problem etnogeneze le parcialno, je avtor namenil precej pozornosti metodam povezovanja arheologije z drugimi vedami – z zgodovino (pisanimi viri), jezikoslovjem, z demografskimi raziskavami, ki jim je zlasti odmeril precej prostora in v podpoglavjih obravnaval ocenjevanje prebivalstva s pomočjo poselitvene analize arheološko bolj raziskanih področij, dotaknil se je izhodišč za demografsko analizo prostora severno od Karpatov, prikazal potek metode in rezultat demografske analize; vključil pa je tudi problem asimilacije in slavizacije.

Prav težnja po celostnem pristopu je pisca vodila, da se je v drugem poglavju povprašal, kaj vedo arheologi o spoznanjih drugih ved glede etnogeneze Slovanov in poskušal dognati, v koliki meri in kako uporabljajo izsledke jezikoslovja, zgodovine (pisanih virov), pa tudi fizične antropologije, palinologije, dendrokronologije. Ugotovil je, da večina običajno pozna le nekatere splošna dognanja, ki jih vse pogosto uporablja kot trdno zunanjo oporo in da si pri proučevanju slovanske etnogeneze največ pomaga z izsledki jezikoslovcev in zgodovinarjev.

Po metodološko naravnanim sklopu vprašanj se je avtor v tretjem razdelku obrnil h konkretni temi – k Baltom, ki sodijo v isto jezikovno skupino kot Slovani, zato po njegovem mnenju »*etnogeneze Slovanov ne moremo razumeti, ne da bi upoštevali tudi baltskega deleža v njej.*« Z arheološke plat je orisal razvoj kultur ob Baltiku in poskušal preko povezovanja jezikoslovnih ugotovitev in analiz arheoloških virov slediti razvoju Baltov.

V četrtem poglavju se je osredotočil na iskanje prve slovanske kulture, na razpoznavanje njenih sestavin (značaja naselitve in stavb, gospodarstva, načina pokopa) in v tej zvezi obravnaval pojme praške, penkovske in koločinske kulture.

Z razseljevanjem Slovanov nas avtor popelje v čas, ko se začnajo Slovani pojavljati v pisanih virih in ko obstaja možnost opredelitve njihove kulture, kajti tu je problem etnogeneze najbolj oprijemljiv. V naslednjem poglavju nas preseneti s pradomovino Slovanov, kar je zanimiv razpored besedila glede na prejšnje poglavje in nakazuje retrogradno metodo obravnave. Vprašanje izvornege ozemlja ima dolgo in poučno zgodovino, v kateri sta se – kot je razvidno iz piščevih poudarkov – izoblikovala dva pogleda: avtohtonističen in alohtonističen, ob njima pa še nekaj drugih, ki gledajo na ta problem z različnih strani.

Na koncu je v posebnem poglavju strnil podrobnejše razlage nekaterih pojmov, ki jih pogosto srečamo pri prebiranju tovrstnega čtiva in ki jih je potrebno po njegovem mnenju, zavoljo boljšega razumevanja problematike, temeljiteje osvetliti. Tukaj so označena ljudstva kot so Esti, Veneti, Vidivarji, pa praška lončenina in arheološke kulture kot so lužiška, černjahovska, lipicka, przeworska, zarubinecka, kijevska, kultura karpatskih gomil, skupina Tornow, Sukow – Dziejcie.

Bralcu, ki se bo lotil knjige po drugačnem vrstnem redu, bo gotovo v pomoč osebno, krajevno in stvarno kazalo kot vodilo pri iskanju željenih informacij. Pisec je v uvodu omenil, da je knjiga nastala iz zbranega gradiva za predavanja študentom arheologije; tem bo služila kot koristen pripomoček pri seznanjanju s problemom etnogeneze Slovanov, pa tudi vsem drugim, ki jih to področje zanima, saj je avtor v njej zastavil vrsto zanimivih vprašanj, od metodoloških do interpretacijskih in jo opremil s slikovnim gradivom, ki ga je s hudomušnimi parobki domiselno izdelala Tamara Korošec.

Sneža Tecco Hvala

Josip Lučić, *Iz prošlosti dubrovačkog kraja u doba republike*. Dubrovnik 1990. 379 strani (Biblioteka »d«; 14)

Od oktobra 1991, ko se je začela agresija na dubrovniški teritorij, so jugovojska in črnogorski rezervisti zasedli velik del izvenmestnega teritorija nekdanje Dubrovniške republike. Napadalcu so puščali za seboj porušene vasi, dvorce, cerkve, požgane gozdove in gaje, uničene komunikacije. Nekdaj cvetoči predeli Konavelj, Župe, Primorja so opustošeni, prebivalci pregnani. Temu izvenmestnemu teritoriju Dubrovniške republike je posebno pozornost pri raziskavi najstarejše preteklosti posvetil Josip Lučić, eden redkih hrvaških zgodovinarjev, ki proučuje zgodovino Dubrovnika.

Dubrovnici so izvenmestni teritorij postopno širili tako, da so posamezne predele kupovali od sosednjih vladarjev in fevdalcev. Dubrovniška komuna je v primerjavi z drugimi dalmatinskimi mesti imela najbolj dinamičen teritorialni razvoj. Prvotni teritorij dubrovniške komune je obsegal ozek obalni pas in se je imenoval Astarea – kopno. Obsegal je področje od Cavtata do Zatona. Vključeval je Dubrovačko Rijeko, Šumet in Župo.¹ Prvotni teritorij so poleg kopna tvorili še t.i. Elafitski – Jelenji otoki: Šipan, Lopud, Koločep, Sv. Andrija, Daksa in Lokrum.

¹ J. Lučić, *Prošlost dubrovačke Astereje – Župe, Šumeta, Rijeke, Zatona, Gruža i okolice grada* do 1366, Dubrovnik 1970; glej mojo oceno *Zgodovinski časopis*, letnik 26/1-2, Ljubljana 1972, str. 64–67.

Iz obrambnih razlogov in potrebe po neposrednem nadzoru glavnih prometnih poti in pomorskih smeri je dubrovaška občina stremela za tem, da spravi pod svojo oblast širša sosednja področja. Sredi 13. stoletja se je prostovoljno podredil Dubrovniku otok Lastovo, pomembno strateško-prometno oporišče sredi Jadranskega morja. Leta 1333 je srbski car Dušan Dubrovniku prodal mesto Ston in polotok Pelješac (Rat) za 8000 perperov in 500 perperov letnega davka. V to prodajo je privolil tudi bosenski ban Stjepan II., ki je imel tedaj Hum v svoji oblasti. Zato je dobil letni davek v višini 500 perperov. Srbski car Uroš I. je leta 1357 odstopil pas ozemlja od Ljute v Župi do Petrovega sela na zahodu. Nova meja je potekala po vrhovih gora nad Župo, Šumetom in Rijeko. S tem je dobila Astarea prirodne meje. V drugi polovici 14. stoletja je Dubrovnik dokončno utrdil oblast nad pomembnim otokom Mljetom, ki je bil do tedaj v posesti tamkajšnjega benediktinskega samostana, a pod vrhovno oblastjo Srbije. Od bosenskega kralja Ostoje je Dubrovnik kupil leta 1399 (Slansko) Primorje – področje imenovano pozneje tudi Nova zemlja (Terra nova). S tem so Dubrovčani teritorialno povezali prvotni teritorij Astareo s polotokom Pelješcem in Stonom. Končno jim je v začetku 15. stoletja uspelo zaokrožiti teritorij še na vzhodu. Leta 1416 so od bosenskega velikaša Sandalja Hranica kupili zahodni del župe Konavle, in leta 1426 še zahodni del z mestom Cavtatom od bosenskega velikaša Radoslava Pavlovića. S tem je bil državni teritorij Dubrovaške republike zaokrožen. Celotno področje navedenega kopna in otokov je danes v okviru dubrovaške občine in pripada republikli Hrvaški.

Čeprav so bili posamezni predeli izvenmestnega teritorija predmet znanstvenega proučevanja nekaterih zgodovinarjev,² je bil celoten zgodovinski prikaz teh predelov precej zapostavljen. J. Lučić si je zadal nalogo, da obdela predvsem najstarejšo preteklost izvenmestnih predelov, le pri nekaterih področjih je segel tudi v novejša obdobja.³ Lahko pa ugotovimo, da je Lučić originalen in najizbrpnejši pri obdelavi časovnega obdobja od konca 13. do začetka 14. stoletja. J. Lučić je namreč eden najboljših in najtemeljnejših poznavalcev najstarejših ohranjenih fondov dubrovaškega listinskega gradiva ter notarskih in kancelarskih knjig.

V knjigi je zbranih 14 Lučićevih razprav, ki obravnavajo izvenmestna področja Dubrovaške republike. Objavljene so v raznih revijah. Razumljivo je, da obravnava v razpravah ni povsem izenačena, vendar so nekatere študije pisane po enotni shemi oziroma konceptu. Rezultati niso le plod temeljitega arhivskega raziskovanja, ampak tudi terenskega dela. Veliko vrednost imajo prispevki s področja zgodovinske topografije. Lučić je veliko pozornost posvetil proučevanju toponimov, hidronimov, kulturnih objektov. Izključno zgodovinski topografiji je namenjena njegova razprava, ki obravnava dubrovaško Astareo. Pri raziskavi toponimov ga zanima prva omemba ter poreklo. Razvršča jih v ilirske, romanske, rimske, slovanske in vlaške. Toponime raziskuje v okviru razprav tudi na otokih Šipanu, Koločepu, Lopudu, Lastovu.

Večji del razprav je razdeljen na naslednja poglavja: političen okvir, zgodovinska geografija s toponomastiko, zemljiško posestni odnosi, gospodarske veje, uprava, etnična struktura prebivalstva. V poročilu o knjigi J. Lučića bom skušal njegove ugotovitve sintetizirati in s komparativnim pristopom opozoriti na specifičnosti na posameznih izvenmestnih področjih dubrovaške komunne.

Najintenzivneje se Lučić ukvarja z zemljiško posestnimi razmerami in agrarnimi odnosi, saj je zemlja predstavljala največjo dobrino. Zanima ga, kako je bila razdeljena zemlja med zemljiške posestnike. Iz razprave lahko ugotovimo, da je obstajala razlika med zemljiško posestnimi razmerami v Astareji oz. na otokih in na novo priključenih ozemljih v 14. oz. 15. stoletju. Na otokih Šipanu, Lopudu in Koločepu je bila zemlja predvsem v rokah plemstva in cerkve oz. cerkvenih ustanov, v manjši meri pa pučanov, obrtnikov ter svobodnih prebivalcev otokov. Posebne razmere so bile na otoku Lastovo. Na podlagi Lastovskega statuta (1310) in notarskih listin je razvidno, da je na Lastovu v 14. stoletju zemlja temelj proizvodnje in glavni vir preživljanja. Otočani posedujejo zemljo kot privatno posest. Poljedelec, neposredni proizvajalec je istočasno tudi lastnik zemlje. Lastovčani so uporno in dolgo vzdrževali takšno stanje v posestnih odnosih. Zato so v XXXVI. poglavju Statuta odredili, da noben Lastovčan ne sme prodati posest, zemljo, vinograd ali hišo tujcu. Ker je posest morala ostati v rokah prebivalcev Lastova, se ni mogel naseliti na otoku noben tujec in si pridobiti imetja. Lastovo je v tem primeru izjemen, saj migracij od zunaj ni bilo.

Povsem drugače je bilo v novo priključenih ozemljih v Konavlih in Primorju. Dubrovaška občina je postala neposredni lastnik zemlje (dominium directum). Zato so tisti, ki so v teh krajih dobili zemljo, uživali le posestno pravo (dominium utile). Niso je smeli odtujiti (prodati, založiti, dati za doto itd.) brez

² I. Živanović, Elafiti (vodič), Zagreb 1986; V. Lisičar, Lopud historički i savremeni prikaz, Zagreb 1931; isti, Koločep nekoć i danas, Zagreb 1932; D. Požek, Otok Lopud, Dubrovački horizonti 28, Zagreb 1988, str. 193–200; A. Marinović, Lopudska »universitas«, Anali Historijskog instituta SAZU, letn. III, Dubrovnik 1954, str. 181–236; Zbornik Dubrovačkog primorja i otoka, I, Dubrovnik 1980, II 1988; B. Gušić, Mljet, antropogeografsko ispitivanje, 1931; isti, Kako je Mljet pripao Dubrovačkoj Republici, Rešetarov zbornik, Zagreb 1931; I. Dubelić, Povijest otoka Mljeta od najstarijeg vremena do 15. stoljeća, Dubrovnik 1987; M. Grujić, Konavli pod raznim gospodarima od XII. do XV. veka, Spomenik SANU LXVI, Beograd 1926, str. 82–115; Konavoski zbornik I, Dubrovnik 1982 (prispevki J. Lučića, B. Stullija in Z. Šundrice); G. Čremošnik, Prodaja bosanskog Primorja Dubrovniku 1399 i kralj Ostoja, Glasnik Zemaljskog muzeja, letn. 40, Sarajevo 1920, str. 109–126; A. Hrdalo, Kroz poviest i sadašnjost Dubrovačkog primorja, Dubrovački horizonti 21, Zagreb 1981, str. 63–69; N. Zv. Bjelovučić, Povijest poluotoka Rata (Pelješca), Split 1921; isti, Poluostrovo Rat (Pelješac), Srpski etnografski zbornik SANU, letn. 23, Beograd 1922; V. Foretić, Kada je i kako Stonski Rat došao pod vlast Dubrovnika, Pelješki zbornik, Dubrovnik 1976, str. 81–83; isti, Kroz prošlost poluotoka Pelješca, Spomenik Gospe od anđela u Orebićima 1470–1970; V. A. Trpković, Oko ustupanja Stona i Pelješca Dubrovčanima (1326–1333), Istorijski glasnik I, Beograd 1963, str. 39–60; P. Glunčić, Iz prošlosti grada Stona XI–XIX vijek, Spomenik SANU, 23, Beograd 1922.

³ Od naselitve Slovanov do konca 13. stoletja je Lučić obdelal Pelješac (do 1333) in Lastovo; od najstarejših časov do konca 13. stoletja: Šipanu, Koločep-Lopud, Slansko Primorje (do 1399), Župa (do srede 14. stoletja); od najstarejših časov do 1808: Lokrum, Konavle; od priključitve do 18. stoletja: Slansko Primorje.

določenih razlogov, ki jih je pa moral odobriti Veliki svet. V Konavlih je vlada po priključitvi prvotnim prebivalcem odvzela zemljo, lastniki pa so postali odvisni ali polodvisni kmetje, podrejeni dubrovničkim plemičem. Temu so se upirali vlasteličiči, ki so imeli lastno zemljo (carino) in imeli na njej podložnike kot delovno silo. Upirali so se, da bi postali kmetje dubrovniškega plemstva. Na tem področju je vlada popustila in je 66 družinam vlasteličičev dovolila, da še naprej uživajo in obdelujejo lastno zemljo (3–12 zlatič). Precej strožji režim do staroselcev je veljal v Primorju. V času vojne med kraljem Ostojem in dubrovniško komuno leta 1403 do 1405, je Ostoja hotel Dubrovčanom odvzeti prodano ozemlje. Mnogi kmetje in pripadniki nižjega plemstva so pobegnili. Po uspešno zaključeni vojni pa vlada ni dovolila, da bi se vrnili. Bil je to izraz nezaupanja do njihove lojalnosti. Pri ponovnem naseljevanju je vlada vršila popoln nadzor. Kasneje je, podobno kot v Konavlih, celo preprečevala, da bi se naseljevali prebivalci iz drugih knežjih dubrovniških komun. Ker se je vlada bala, da bi staroselci »baštiniški«, tj. mali plemiči (didiči), ki so imeli v Primorju svojo posest, delali težave, si je dubrovniška občina njihovo posest enostavno prisvojila. Zato je vlada 12. avgusta 1399 ukazala, da se morajo do srede oktobra vsi mali plemiči izseliti.

V Konavlih je vlada razdelila obdelovalno površino na 37 decenov. Vsak decen je imel 10 delov (partes), vsak del pa se je delil na 4 četrtine (quarte). Četrtnina je bila najmanjši del, ki ga je nekdo lahko dobil. Znašala je od 6 do 9 zlatič površine (zlatica, imenovana tudi solad, je bila osnovna dubrovniška mera za površino; preračunana v današnje mero je pokrivala 1678 m²). Pretežni del obdelovalne zemlje je vlada razdelila med plemstvo, manjši del pa so dobili pučani in cerkev. Kako je bila opravljena delitev zemlje in koliko jo je kdo dobil in kje, je zapisano v rokopisu Matice (Liber rubeus). Zemljo v Slanskem Primorju so posebni uslužbenci izmerili na 290 delov. 242 delov je bilo razdeljenih med plemstvo (83%) in 48 delov med pučane (17%). Po en solad je dobila vsaka od 15 cerkvic za pokopališče. Ničče pa ni dobil svojega dela zemljišča na enem mestu, ampak so bile parcele raztresene po celotnem ozemlju. Delitev zemlje je bila zapisana v posebnem kastatiku. Največja posest na Šipanu je obsegala 8–11 zlatič, kar odgovarja 13,5 do 18,5 ha.

Agrarni odnosi niso bili povsod enaki. Na področju Astartee in na Elafitskih otokih so prevladovali kolonatski odnosi z določenimi specifičnostmi. Lastovo je ohranilo nekatere posebnosti. V na novo priključenih področjih, kot so Pelješac, Primorje in Konavle, so bile ohranjene posebne oblike podožniških odnosov. Župski kmet (Astartea) ni imel lastne zemlje. Obdeloval je tujo, predvsem plemiško zemljo. Z lastnikom zemlje je kmet sklenil pogodbo. Zakup je bil kratkoročen ali dolgoročen. Če je moral kmet kultivirati zemljo, je bil osvobojen plačevanja dajatev, dokler zemlja ni dala plodov. To je prišlo do izraza predvsem pri saditvi vinograda. Ko je vinograd začel dajati plodove, je moral kmet dati del pridelkov, običajno polovico. To se je imenovalo naturalni zakup, kmet pa se je pri tem odnosu imenoval napoličar. Če je lastnik zemlje dal kmetu hišo ali zemljo, da na njej zgradi hišo, in solad zemlje za ohišnico, ki jo je obdeloval za svoje preživljanje, je moral kmet opraviti tlako določeno število dni na gospodarjevi carini (alodu) in dati darove v naturi. Kmet, ki je stanovel v gospodarjevi hiši in je tlačani na gospari, se je imenoval podložnik. Če je vzel kmet zemljo v zakup in gospodarju plačal letni denarni iznos po dogovoru, imamo opravka z denarnim zakupom. Značilno pa je, da je bil kmet, ne oziraje se na obliko podrejenosti oziroma vezanosti, osebno svoboden.

Na Šipanu je Lučić ugotovil, da je položaj zakupnika zemlje na cerkvenih posestvih težji kot na svetnih. Cerkvenim ustanovam je bolj odgovarjalo sprejemati letni denarni zakup (afit) kot pa pridelke. Plemstvo je imelo drugačen interes. Denar je pridobilo v trgovini in pomorstvu, medtem ko mu je primanjkovalo prehranbenih artiklov. Zato na plemiških posestvih prevladuje naturalni zakup. V agrarnih odnosih je Lučić ugotovil na cerkvenih posestvih na Šipanu čiste primere podložniških odnosov. Ta ugotovitev spreminja sliko agrarnih odnosov na prvotnem področju dubrovniške komun. Ovržena je trditev Dragana Rollerja,⁴ da pred 14. stoletjem na področju dubrovniške komun ne bilo podložniških odnosov. Podobne razmere v agrarnih odnosih so veljale tudi na otokih Lopudu in Koločepu.

V na novo priključenih ozemljih (Konavle, Primorje) so se uveljavile tiste oblike agrarnih odnosov, ki so bili značilni za ostale predele dubrovniške republike, čeprav prevladuje podložniški odnos. Na prehodu iz 18. v 19. stoletje je prišlo v Konavlih celo do upora kmetov zaradi povečanega pritiska zemljiških posestnikov. K umiritvi kmetov je vplivala vlada leta 1800 z objavo novih norm kmečkih obveznosti.

Na vseh področjih dubrovniške republike so prevladovale skoraj iste gospodarske veje. Poljedelstvo je bilo povsod razvito, čeprav ne enako intenzivno. Poleg žit so sadili tudi razne povrtnine. Zelo je bila na nekaterih področjih razvita sadjereja. Donosna je bila gojitve oljk. Veliko pozornost je vlada posvečala vinogradništvu. Vendar je bilo vinogradništvo intenzivno razvito v Astarteji in na otokih. Pri prometu vina pa so bile določene omejitve. Otočani niso smeli izvažati vino v mesto. Poseben režim je vladal v Konavlih in v Primorju. V Konavlih je vlada odločala, kaj sme kdo saditi in sejati. Zaradi nevarnosti konkurence v proizvodnji vina je vlada prepovedala na novo saditi vinograde v Konavlih in Primorju. To je koristilo predvsem plemstvu, največjim lastnikom vinogradov na otokih in Astarteji. Hiperprodukcija vina bi lahko povzročila padec cen, kar pa ni bilo v interesu plemstva.

Pogoji za živinorejo so bili povsod ugodni. Na nekaterih področjih (Konavle, Koločep, Župa) so bili določeni skupni pašniki in napajališča. Pomembno je bilo tudi izkoriščanje gozdov, le v Primorju je bila prepovedana sečnja dreves. Na Koločepu so izvažali les za potrebe apnenic v Župi. Mljet je moral prevzeti obveznost oskrbe lesa za peči, ki so izdelovale opeko v Kuparih. Čebelarstvo je bila pomembna panoga na Pelješcu in Župi. Na otokih so se prebivalci ukvarjali z ribištvo. V Župi so prebivalci trgovali z gnojem in bili lastniki mlinov. V Konavlih pa je bilo privatnikom prepovedano graditi mline ali imeti v lasti stope za lan in valjalnice za volno.

⁴ Dragan Roller, Agrarno-proizvodni odnosi na području dubrovačke republike od XIII do XV stoljeća, Građa za gospodarsku povijest Hrvatske, sv. 5, Zagreb 1955.

J. Lučić je opravil zelo zanimivo raziskavo, ko je sledil migracijam prebivalstva izvenmestnih področij v Dubrovnik. Iz otokov, Primorja, Konavel, Župe so prihajali posamezniki v mesto po trgovskih poslih, sklepali kreditne pogodbe, stopali v uk v razne obrtne panoge, postajali hišna služinčadi in jemali zemljo v zakup. Izredno dolga je lista prebivalcev Pelješca in Stona, ki so še pred vključitvijo tega področja v okvir dubrovniške komune prihajali v Dubrovnik in se vključevali v njegovo življenje. Pri tem naštevanju imen zanima Lučića še eno vprašanje. Etnična pripadnost prebivalcev dubrovniških izvenmestnih področij. V to analizo je vključil tudi spiske lastnikov in zakupnikov zemlje na različnih področjih. Ugotovil je, da je večina prebivalstva izvenmestnih področij slovenskega izvora ter da so ostanki romanskega prebivalstva zelo maloštevilni. Zanimiva je specifičnost, ki jo je odkril na otoku Šipanu. Protislovnost je v tem, da na Šipanu prevladuje slovenska onomastika, medtem ko je toponomastika ostala v pretežnem številu toponimov romanska.

Posebno pozornost je posvetil J. Lučić obravnavi uprave na izvenmestnih predelih. Kljub centralizirani oblasti je bila uprava v okoliških predelih poverjena knezom, ki so se imenovali podeželski knezi (comes – v razliko od dubrovniškega kneza – rector). Teritorialni obseg njihove uprave se je imenoval knežstvo, knežija (comitatus, contea). Na posameznih strateških točkah je bila oblast poverjena kapetanom (katepanom, capitano). Na ta način je bila izvedena v nekem smislu decentralizacija državne uprave. Knežije so bile naslednje: Lastovo, Mljet, Rat s Stonom, Primorje, Šipan, Lopud s Koločepom, Župa in Konavli; kapetanati pa so bili: Cavtat, Janjina in Trstenica. Otok Šipan je bil največji med Elafiti, zato je bil tudi sedež knežstva Treh otokov. Od 1410 do 1493 je šipanski knez opravljal tudi na otoku Mljetu upravno-sodno oblast. Leta 1457 je prišlo do upravne spremembe. Uprava Treh otokov se je razdelila na knežijo Šipan in knežijo Lopud s Koločepom. To je trajalo do leta 1669. Nato je prišlo do ponovne združitve v eno knežijo s sedežem uprave na Lopudu. Tudi uprava v Župi je doživljala določene spremembe. Čeprav je bila del knežstva Astaree, so Župo upravljali neposredno iz mesta. Od druge polovice 14. stol. do druge polovice 16. stol. je Župo upravljal podknez. Takrat pa je Svet naprošenih sklenil, da se obnovi knežija v Župi.

Posebno pozornost namenja J. Lučić narodnim zborom na Šipanu, Lopudu, Koločepu, Mljetu, Primorju in Župi. Vsak knez, čigar mandat je trajal 6 mesecev, je moral ob prevzemu oblasti sklicati narodne zборе. Zbrali so se predstavniki kaznačin⁶ in tisti prebivalci, ki so morali sodelovati. Na zborih so volili lokalne uslužbence, se seznanili s splošnimi predpisi, ki so se imenovali kapituli,⁵ in posredovali vladne odredbe. Kapituli so odražali gospodarsko stanje na posameznem področju, so pa navedene predvsem pravice in dolžnosti prebivalcev, govora pa je tudi o prekrških in kaznih. Pomemben uslužbenec v knežijah je bil kancelar, ki je vodil pisarno. Odredbe kneza in različne privatno-pravne pogodbe je zapisoval v različne kancelarske in notarske knjige. Žal je velik del arhivov knežij uničenih ali poškodovanih.⁷

Po konceptu in načinu obdelave arhivskega gradiva izstopajo otok Lastovo, otok Lokrum in polotok Pelješac s Stonom. Skušal bom opozoriti na nekatere značilnosti te obravnave. O otoku Lastovu obstaja sicer zelo raznovrstna literatura o njegovi zgodovini, vendar glede političnega razvoja in predvsem podrejenosti otoka prevladuje precejšnja neizenačenost pogledov posameznih avtorjev.⁸ J. Lučić se je odločil, da na podlagi objavljenega in neobjavljenega arhivskega gradiva prikaže svoj pogled na srednjeveško preteklost Lastova v časovnem obdobju od 7. do konca 13. stoletja. Zavrača Čremošnikovo tezo, da je Lastovo v 13. stoletju pripadalo Raški. G. Čremošnik med drugim navaja, da je na Lastovu v tem času bila uveljavljena cerkvena liturgija vzhodnega obreda, v javnosti pa naj bi se uporabljala cirilska pisava. Čeprav je Čremošnik prvi objavil vrsto novih, neznanih detajlov iz zgodnje srednjeveške preteklosti Lastova, se Lučić s to njegovo ugotovitvijo ne strinja. Lastovo naj bi bilo – tako meni Lučić – po političnem statusu del ogrsko-hrvaškega kraljestva. Čeprav je otok Andrej II. dodelil krškim knezom, si je Lastovo zelo zgodaj priborilo določeno avtonomijo. Vsekakor pa se je Lastovo sredi 13. stoletja, zanesljivo pa leta 1272, prostovoljno podredilo dubrovniški občini pod pogojem, da se ohranijo stari običaji.

Ko obravnava Lučić Pelješac s Stonom, daje zelo splošen političen okvir za obdobje od prihoda Slovanov v 7. stoletju do vključitve v dubrovniško komuno. Vojaško so Dubrovčani v soglasju z bosenskim banom Stjepanom II. Kotromanićem osvojili Pelješac že leta 1326. To priključitev so z listinami potrdili leta 1333. Ker je bil Pelješac od 12. do 14. stoletja pod neposredno oblastjo humskih knezov in županov, posredno pa pod oblastjo raških vladarjev, je morala dubrovniška občina z listinami zagotoviti pogoje za svobodno delovanje trgovcev na tem področju in njihovo varnost. Mednarodne pogodbe so tudi zagotavljale zaščito pomorskega in kopenskega prometa ob Pelješcu. Stonsko pristanišče in zaliv so bili že pred

⁵ J. Lučić objavlja naslednje kapitule: Šipan – 1802, Lopud, Koločep – 1656, 1727, 1730 (le Koločep). 1733, 1796, 1806; Mljet – 1589–1597 (dopolnila), 1603, 1651 (dopolnila), 1743 (poročila sindikov 1630, 1705, 1774); Primorje – 1611, 1773 (poročila sindikov 1778); Župa – 18. stoletje.

⁶ Kaznačine so teritoriji, ki obsegajo eno ali več vasi z okolnimi zaselki. Bile so osnovne teritorialno-upravne enote v knežijah Konavle, Župa, Primorje in Pelješac. Istočasno so bile tudi davčne enote. Upravljali so jih kaznaci, kmetje s tega področja (v Primorju je bilo npr. 39 odn. 38 kaznačin).

⁷ Stanje arhivov v izvenmestnem področju: Šipan: dve notarski knjigi – Diversa Giupanna, 1688–1814, Lamenta di Giupanna, 1589–1814; Mljet: 192 knjig iz različnih notarskih serij (7) od XV. stol. dalje; Lopud: dve notarski knjigi – Lamenta insule Mediae, Diversa dell'isola di Mezzo (od 18. stol. dalje); Lastovo: v Histor. arhivu posebna 91. serija – Diversa cancellariae di Lagusta; Konavli: spisi pisarne so zgoreli na začetku 19. stoletja; Primorje: pisarna, ustanovljena leta 1447. Ohranjenih je 192 zvezkov različnih serij. Malo katera dubrovniška knežija ima ohranjeno tako bogato dokumentacijo svoje preteklosti. Zato je velika škoda, da se doslej ni nihče lotil izčrpe obravnave tega gradiva.

⁸ G. Čremošnik, Notarske listine sa Lastova, Spomenik SANU, XCI, Beograd 1939, str. 3–61; isti, Notariat Lastova u srednjem veku, JIC V, sv. 1–2, Beograd 1939, str. 40–103; M. Lucianović, Lastovo u sklopu Dubrovačke republike, Anali Histo-rijskog instituta JAZU, III, Dubrovnik 1954, str. 253–295; K. Jireček, Istorija Srba, I, Beograd 1952, str. 118, 179; V. Foretić, Lastovo, Pomorska enciklopedija 4, Zagreb 1957, str. 616–617; P. Skok, Slavenstvo i romanstvo na Jadranskim otocima, I, Zagreb 1950, str. 219–221; P. Šimunović, Onomastičko istraživanje Lastova, Filologija 6, Zagreb 1970, str. 247–264 s karto; C. Fisković, Lastovski spomenici, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 16, Split 1966, str. 5–152.

priključitvijo vključeni v dubrovniški komunalni teritorij v carinskem smislu. Gospodarski stiki in migracije prebivalcev Pelješca in Stona v Dubrovnik so bili zelo intenzivni.

Lokrum je bil najbližji otok, ki je ščitil mestno pristanišče in ladje pred uničujočimi udarci vetra in valov. Predstavljal pa je tudi obrambno predstražo. V zgodovini se prvič pojavi leta 1023, ko sta dubrovniški nadškof Vital in načelnik mesta Lampridij darovala duhovniku Lavu in benediktincu Petru otok z namenom, da tam zgradita samostan. Kot samostanska posest je otok dosegel avtonomnost in eksteritorialnost na cerkveno-državnem področju. Benediktinci so sprejeli obvezo, da vzdržujejo ubožnico in kasneje tudi karanteno. Odnosi med dubrovniško vlado in opatom benediktinskega samostana so bili sicer urejeni s statutom, vendar je večkrat prihajalo do sporov.

Posamezne razprave so opremljene z obsežnim znanstvenim aparatom. V mnogih opombah objavlja J. Lučić arhivsko gradivo v latinskem jeziku. Pri obravnavi preteklosti Konavel in Župe dodaja avtor le spisek uporabljene literature. Zelo bogato arhivsko gradivo pa objavlja J. Lučić v dodatku k posameznim razpravam. V latinščini so predstavljeni kapituli na Šipanu, Lopudu in Koločepu, Mljetu ter Primorju. Nadalje so zanimiva poročila sindikov na Mljetu in Primorju, ki so preverjali izvajanje kapitulov. Objavljene so tudi odredbe o ribarjenju (Šipan, Koločep), o prepovedi razkošnih svadbenih gostij (Koločep), o oskrbi opekarn v Kuparih z lesom (Mljet). Zelo izčrpní so spiski uslužbencev podeželskih knezov v posameznih vaseh (Primorje) in skoraj popolni spiski knezov (Primorje, Župa). Le pri Župi je dodan popis rodbin (po kaznačinah), ki so leta 1776 plačale travarino. Objavljen je tudi izbor dokumentov, ki ponazarjajo značilnosti razvoja polotoka Pelješca in Stona do leta 1333 (živinoreja in čebelarstvo, vključevanje v obrt, trgovske družbe in trgovina, jamstva, dota, različne pogodbe hišne služinčadi). Vsi dokumenti so prevedeni v hrvaščino.

Razprave J. Lučića, ki so sedaj zbrane v knjigi na enem mestu, so tehten prispevek k boljšemu poznavanju razvoja izvenmestnih področij dubrovniške republike. Predvsem velja to za obdobje od konca 13. do začetka 14. stoletja. Gre za čas najstarejših ohranjenih arhivskih knjig dubrovniškega arhiva. Odpira pa avtor celo vrsto vprašanj, ki bodo verjetno sprožila tudi polemičen odziv ali celo nasprotovanje. Tu mislim predvsem na metodološki pristop pri obravnavi posameznih vprašanj, na pojasnjevanje političnih odnosov z oblastmi v zaledju Dubrovnika, tolmačenje agrarnih odnosov in opredelitev etnične strukture prebivalstva. Objava gradiva pa brez dvoma predstavlja korak naprej.

Ignacij Voje

Hermann Wiesflecker, **Maximilian I. Die Fundamente des habsburgische Weltreiches**. Wien, München : Verlag für Geschichte und Politik, R. Oldenburg Verlag, 1991. 424 strani.

Pisanje biografije, opisa življenja od rojstva do smrti, je zelo zahtevno zgodovinarsko delo. Objektivni čas namreč odtaka premočrtno samo kot fizikalna kategorija, sicer pa ima vsako časovno odštevanje življenja svoj ritem in svojo posebnost. Če se neka človeška usoda znajde v prelomnem času in to prelomnost tudi sama sooblikuje, je zgodovinarjevo delo še težje. Zgodovinar se tu ne sreča samo z razdvojenostjo dobe, ampak pri obravnavi določene ključne osebe tudi z njeno razdvojenostjo. Ne dobe in ne »zunaka« zato brez dolgotrajnega in natančnega raziskovalnega dela ne moremo razumeti. Popolnoma razumeti in doumeti posameznika, ki v povsem drugem času odstopa od običajne povprečnosti, pa verjetno sploh ni možno. Ta nikoli dorečena dokončnost o minulem-preteklem življenju je sicer zgodovinarjem trajen izziv in vabilo, toda tisti, ki se bo lotil biografije cesarja Maksimilijana I., bo skorajda povsem razorožen. Morda bo »izumil« nov metodološki pristop, vendar je le malo verjetno, da bo dobila obravnavana podoba drugačen odtenek v barvni pestrosti zgodovinskega raziskovanja. Seveda je vnaprejšnje odrekanje uspeha nekemu raziskovalnemu načrtu nespametno, toda v izraženi dvom nas sili samo delo Hermanna Wiesfleckerja. Avtor pričujoče biografije je namreč dovršen del svojega dolgega in plodnega življenja posvetil prav raziskovanju življenja Maksimilijana I. in njegove dobe (o tem glej M. Holleger–W. Watzenig, *Verzeichnis der wissenschaftlichen Arbeiten Hermann Wiesfleckers und der Arbeiten seiner Schüler zum Themenbereich Maximilian I. Domus Austriae. Eine Festgabe Hermann Wiesflecker zum 70. Geburtstag*. Hrsg. W. Höflehner et al., Akademische Druck – u. Verlagsanstalt, Graz – Austria 1983). Napisal je obsežno biografijo v petih knjigah (preko 3000 tiskanih strani) in bil mentor preko devetdesetim (!) disertacijam, ki obravnavajo cesarja Maksimilijana I. in čas, ko je potapljajoči fevdalizem prehajal v zgodnje novoveško obdobje.

Maksimilijan I. (1459–1519) je bil protisllovna oseba, polna spreminjajočih razpoloženskih stanj, gresen in pobožen, poln fantazije, solza, usmiljenja, humorja, ljubezni, pa brezobzirnega nasilja, jeze in sovraštva. Branje nam odkriva cesarjevo notranjost, njegove misli, čustva in želje, pa njegovo naklonjenost do umetnosti ter njegovih idej in realni svet uspehov in porazov. Seveda dobimo s tem in ob tem vpogled v zgodovinsko okolje celotnega obdobja, katerega je cesar preživljal in sooblikoval. Spoznamo njegovo bližnjo okolico: družino, svetovalce, uradnike, poveljnike, njegove učitelje in umetnike; spoznamo tudi njegovo daljnjo okolico, ki se kaže ne samo v zunanjih vojnah in neskončnih pogajanjih, ampak tudi v notranjih razpravah z državnimi stanovi, volilnimi knezi, knezi, denarniki, meščani in kmeti. Celotno obdobje se razumljivo kaže tudi v protisllovju časa samega, to je v nasprotju med starim in novim razumevanjem življenja. Avtor nam preko časovnega reliefa stke pajkovo mrežo in v njeno središče postavi glavnega akterja. V različni oddaljenosti od središča dobijo zgodovinski treslaji v njem svoj odmev in obratno – pobude v središču dobijo različen odziv na obrobju. Niti, ki se križajo, imajo svojo logiko in utemeljitev.